

Spomienka na remeslá

Remeslá nám zanechali tisíce predmetov ako súčasť nášho každodenného života. Výrazná funkcia remesiel a domácej výroby na Slovensku, ktoré zásobovali svojimi výrobkami rozsiahle územie karpatsko-panónskej oblasti, sa objavuje na popredných miestach v historických prameňoch o ľudovej kultúre tohto regiónu. Dejiny domácej výroby a remesiel na našom území hovoria, že remeselná výroba v rôznych podobách sa tu formovala od ranného stredoveku, rozvíjala sa a pretrvávala nepretržite zhruba do polovice 20. storočia. Vznik a rozvoj miest spolu s vývojom remesiel vytvorili základné predpoklady pre vznik remeselných cechov. Cechy sa koncentrovali prevažne v slobodných kráľovských a banských mestách. Z obdobia cechového remesla máme na území Slovenska doložených 81 druhov remesiel. Vo vývoji remesiel dochádzalo k zmenám na základe požiadaviek doby, niektoré remeslá zanikli a naopak vznikali nové remeslá. Mnohé sa transformovali a prispôbovali sa novým podmienkam a potrebám danej doby. Úroveň technológie remeselnej výroby hrala výraznú úlohu aj v rozvoji technológie domácej výroby, ktorej produkty slúžili či už pre vlastnú potrebu alebo boli určené na trh. Zruční remeselníci, známi svojím majstrovstvom, z nášho regiónu našli prácu a uplatnenie počas 19. a 20. storočia aj vo veľkokapacitnej výrobe.

Je všeobecne známe, že naši slovenskí remeselníci a ľudoví umeleckí výrobcovia vynikali svojou zručnosťou a majstrovstvom pri spracovávaní najrôznejších materiálov: kovu, kameňa, skla, dreva, kože, hliny, prútia, rohoviny, šúpolia a pod. Výrobky vynikali svojou funkčnou a estetickou kvalitou, boli veľmi dobre zvládnuté po technologickej stránke, vyznačovali sa svojou dokonalou funkčnosťou tvarov a súčasne jedinečnosťou umeleckého rukopisu výrobcov.

Drevo

Drevospracujúce remeslá pokrývajú širokú škálu rôz-

norodých výrobní. Príkladov je mnoho, napr. kolárska a debnárska výroba, výroba dreveného náradia pre poľnohospodárstvo, výroba tkáčskych zariadení a pod. Na Slovensku vzniklo v 18. - 19. storočí niekoľko významných centier debnárstva, ktoré svojou špecializovanou výrobou ponúkali produkty vinohradníkom, bryndziarom či garbárom. Stolárstvo sa začalo odvíjať od tesárstva, pričom najvýraznejšie sa uplatnilo v nábytkovom stolárstve. Veľmi dôležité postavenie mala domácka výroba dreveného riadu, veľkej tradícií sa teší napr. strúhaný a točený kuchynský riad alebo drevené hračky, známe v celom regióne. Známa je aj domáca výroba drevených šindľov hlavne na severe Slovenska, kde sa toto remeslo rozší-

Obojstranná drevená perníkova forma z roku 1797 je výrobkom, ktorý svedčí o vysokej úrovni rezbárskeho umenia

Zvolávajúca tabuľa tkáčov z roku 1796 predstavuje kovovýrobok s vysokou funkčnou a umeleckou hodnotou

Jedinečnosťou umeleckého rukopisu remeselníka sa vyznačuje táto malovaná truhlica z roku 1890

Kov

Ku kovospracujúcim remeslám patrili odjakživa v našom regióne tieto tradičné výrobné: kováčska výroba náradia používaného v poľnohospodárstve, napr. výroba rýľov, motýk, lopát a pod., zvonnolejárstvo, zvonkárstvo, napr. výroba zvoncov pre dobytok, umelecké zámočníctvo a kováčstvo, výroba valašiek, čakanov, výroba klampiarskych výrobkov, výroba umeleckých tepaných výrobkov, výroba reťazí, výroba drôteného tovaru, medikováčstvo, cinárstvo, zlatníctvo a pod. So zámočníctvom je úzko spojené puškárstvo a taktiež zo zámočníctva sa oddelilo napr. hodinárstvo. Ešte v stredoveku sa od kováčstva oddelilo viacero špecializovaných kovoremesiel, ktoré sa ďalej samostatne rozvíjali.

Koža

Významné postavenie medzi remeslami malo kožiarstvo zaoberajúce sa spracovaním kože. Každý druh kože bol spracovávaný v iných oblastiach Slovenska. Podľa druhu spracovávanej kože sa remeselníci delili na garbiarov, koželúhov, kordovánov, ičťárov a pod. Medzi veľmi rozšírené remeslá patrilo obuvníctvo, ktoré neskôr pod vplyvom priemyselnej veľkovýroby sa postupne zredukovalo na opravárske a zákazkové remeslo. K najrozšírenejším remeslám na Slovensku už od stredoveku vždy patrilo kožušníctvo, ktoré zásobovalo predovšetkým domáci trh. Produkcia rôznych súčastí odevov, hlavne kroja, bola povestná veľkou rôznorodosťou techník a ozdobnosťou výšiviek. Zvýšený dopyt po kvalitných slovenských kožuchoch bol aj v okolitých krajinách. Drobnejšie remeslá ako remenáři, opaskári, brašnári, sedláři a pod. produkovali viac-menej iba pre domáci trh, avšak používaním typických znakov a prvkov prispeli k regionalizácii v danom remesle.

Vlákna

Pestovanie ľanu a konopí a taktiež chov oviec priniesli rozvoj výroby a spracovania vlákien. Výrobcovia ľanovej priadze a plátna dosahovali vysokú kvalitu a plátno sa vyvážalo aj mimo územia Slovenska do mnohých regiónov strednej Európy. Postupne z remeselnej výroby plátna, tkáčstva, hlavne v severných častiach Slovenska vznikol ľanársky priemysel. Na celom Slovensku bola

bežná aj domáca výroba plátna. Avšak domácku výrobu plátna nahradili v konečnom dôsledku remeselní tkáč. Ženy sa začali zaoberať ľudovou umeleckou výrobou z textilných vlákien, čipkárstvom a výšivkárstvom. Výroba súkna - súkenníctvo malo dôležité postavenie v systéme remeselných výrob v spomínanom regióne. Súkenníci dosahovali výborné výsledky, a tak sa súkno exportovalo do viacerých krajín Európy. Prvotné východzie plátno z ľanu alebo z konopí sa ďalej spracovávalo tak, že sa bielilo a upravovalo rôznym spôsobom, napr. farbením, modrotlačou a pod. Modrotlačové dielne vznikali hlavne na severnom Slovensku. Prvotná vlnená tkanina sa spracovávala splšťovaním v zariadeniach, v tzv. valchách. Zvláštnymi alebo samostatnými remeslami boli aj pytlíkárstvo, gubárstvo, halenárstvo, klobučníctvo a pod. Krajčírstvo bolo jedným z najrozšírenejších remesiel, pretože odev ako existenčná potreba človeka bola nutná v každom období.

Do 16. storočia sa krajčírské remeslo koncentrovalo najmä do slobodných kráľovských a banských miest. V 19. storočí došlo k deleniu krajčírov na pánskych a dámskych. Na veľmi vysokú úroveň sa dostalo výnimočné remeslo - výroba čipiek, ktorá bola rozšírená po celom území Slovenska. V jednotlivých regiónoch sa vytvorili rôzne typy s charakteristickými znakmi paličkovaných čipiek. Dôležitú úlohu zohrali čipkári - obchodníci s čipkami, ktorí tieto produkty predávali po celej Európe.

Hlina

Hrnčiarske dielne sa vyskytovali skoro po celom území Slovenska, bolo to jedno z najrozšírenejších remesiel. Rozšírenosť hrnčiárstva je doložená existenciou cechov v 57 lokalitách Slovenska, pre ktoré boli charakteristické špecifické krajové znaky, tvar a výzdoba výrobkov. Zo známych hrnčiarskych centier, napr. Pukanca, Hrnčiarskych Záľužian, Modry či Pozdišoviec sa vyvážali keramické výrobky aj za hranice Slovenska, najmä do južných oblastí. K rozvoju výroby fajansy na západnom Slovensku prispeli Habáni, ktorí sa tu usídlili už v 16. storočí. Postupne sa na džbankárske výrobky

dostávali slovenské motívy a aj v tvaroch a sortimente sa uplatňovali miestne potreby a zvyklosti.

Výrobky vyrábané po vzore habánskych majstrov sa vyznačovali rôznosťou tvarov, žiarivou farebnosťou a precíznym majstrovstvom. Hrnčiárstvo produkovalo výrobky pre každodennú potrebu ako pekáče, hrnce, formy, mliečniky a pod., ktoré boli glazované jednofarebnou glazúrou. Džbankárstvo - výrobky z majoliky - je považované za vyššiu formu hrnčiárstva. Charakteristickým prvkom džbankárskej výroby bola biela glazúra, na ktorú sa hlinka

Dobový obrázok z r. 1883 - hodina modelovania v keramickom učilisti v Modre

Keramická výroba pretrvala aj do súčasnosti a zachovala si povestnú vysokú kvalitu technológie a umeleckú úroveň.

Kameň

Kamenárstvo ako remeslo spracovávajúce kameň a zeminu bolo odjakživa prosperujúcim remeslom. Vznikali regionálne kamenárske strediská, ktoré mali dominantné postavenie. Boli prevažne špecializované na výrobu ozdobných stavebných kamenných prvkov a pomníkov alebo na výrobu mlynských mlecích kameňov. Táto výroba pretrvala vo forme remeselnej a domáckej výroby až do 20. storočia. Mlynské kamene, mlecie bubny a žarnovy boli vyvážané aj za hranice Slovenska. Na stavebnej produkcii sa podieľalo aj vápenkárstvo, ktoré bolo zamerané na výrobu páleného vápna.

Sklo

Na Slovensku sa vyrábalo aj kvalitné sklo. Vznikali sklárske huty, najmä v hornatých oblastiach stredného Slovenska. Tieto iniciovali veľký podomový obchod so sklom. Veľmi obľúbeným sa stalo maľovanie na sklo. Sklo sa exportovalo najmä do veľkých miest ako

Viedeň a Budapešť.

Potravinárske remeslá

V skladbe remesiel na Slovensku veľké percento predstavujú potravinárske remeslá. V mnohých oblastiach potravinárskej výroby sa určité dominantné strediská stali známymi a tešili sa dobrej povesti. Zvučné meno mali napríklad z mäsových špecialít spišské párky alebo z liehovarníctva myjavská slivovica či spišská borovička. Špeciality z pekárenského remesla mali väčšinou iba lokálny význam. To isté sa týkalo aj takých remesiel ako je sladovníctvo, pivovarníctvo, medovníkárstvo a pod.

Záver

Remeselná výroba, domáca výroba a ľudová umelecká výroba majú na Slovensku bohaté tradície. Viaceré z pôvodných remesiel prežívajú do dnešných dní viac v podobe výtvarnej a umeleckej tvorby. Remeslá boli veľmi významnou a neodlučiteľnou súčasťou slovenskej ľudovej kultúry, ovplyvňovali formovanie etnických a kultúrnych procesov a javov. V súčasnom období sa stretávame so snahami o návrat k niektorým tradičným remeslám, ktoré pomaly téměř vymizli. Tieto snahy musia byť v súlade so súdobými požiadavkami a podmienkami, transformované do nových podôb a prispôbené tlaku modernej doby.

Ing. arch. Katarína Kujanová, PhD.

Ústav architektúry I., Fakulta architektúry STU, Bratislava

O precíznom majstrovstve a umeleckej zručnosti svedčí táto keramická misa zo zač. 20. stor. - keramikár J. Mička z Modry

mi maľovali ornamente. Vďaka precíznemu remeselnému majstrovstvu získali napr. výrobky Slovenskej keramiky v Modre významné medzinárodné ocenenia (Grand Prix v Paríži 1924, zlatá medaila vo Philadelphii 1925).

Výroba fajansy v menších habánskych hrnčiarskych dielnach mala svoj historický význam, avšak dôležitejším sa javí zakladanie väčších fajansových a kameninových manufaktúr. Najznámejšia bola asi manufaktúra na fajansový riad a kameninu v Holíči, ktorá patrila k najvýkonnejším v strednej Európe. Zásobovala sklady vo väčších mestách vtedajšej monarchie. Slovenské kameninové manufaktúry prevažne na strednom a východnom Slovensku vyrábali najmä tzv. mäkkú kameninu a patrili tiež k najvyspelejším v strednej Európe. Produkty boli vyvážané do viacerých európskych krajín.

Tam, kde sa nachádzala kvalitná hlina, vznikali dielne na výrobu hlinených fajok, ktoré sa preslávili taktiež za hranicami Slovenska.

Výšivka zo začiatku 19. storočia predstavuje výrobok s dokonalou technológiou a estetickou kvalitou